

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-318-3-57>

УДК 338

Сергій МАТЮХ

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0001-9899-109X>

e-mail: matuh@khmnu.edu

Євген РУДНІЧЕНКО

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-9407-2026>

e-mail: e.m.rudnichenko@gmail.com

Наталя ГАВЛОВСЬКА

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0003-1084-2853>

e-mail: nataligavlovska@gmail.com

ДЕТІНІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРІОРИТЕТНИХ ГАЛУЗЕЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті визначено пріоритетні галузі вітчизняної економіки з позиції пост воєнного відновлення. Саме такі галузі як: мілітарі-тек, металургія, гірничо-промисловість та машинобудування, сільське господарство, харчова промисловість, ІТ-галузь, здатні забезпечити у майбутньому умови для зростання обсягів ВВП та стабілізації фінансово-економічної ситуації в країні. Це є запорукою фінансово-економічної безпеки національного рівня та повинно бути орієнтиром для прийняття відповідних управлінських рішень керівництвом найвищого рівня. Доведено, що металургія, гірничо-промисловість та машинобудування традиційно перебувають під впливом фінансово-промислових груп, а фінансові потоки у межах таких сфер доволі сильно залежать від кон'юнктури ринків та бачення менеджменту компаній щодо легального відображення стану речей. У інших сферах рівень тінізації бізнесу також доволі високий. Про це свідчать результати оцінки впливу факторів, що стримують промислове виробництво. Навіть до війни на національному рівні не відбулося формування позитивного бізнес середовища та стрімкого зростання інвестиційних потоків у вітчизняні галузі промисловості. Доведено, що фінансово-економічна безпека держави залежить, в першу чергу, від політичної волі вищого менеджменту та дотримання законодавства всіма учасниками соціально-економічних систем, що у підсумку призводить до поступової детінізації функціонування переважної більшості галузей та економіки в цілому.

Ключові слова: економічна безпека, національна економіка, відновлення, галузі економіки.

Serhiy MATYUKH, Yevhenii RUDNICHENKO, Nataliia HAVLOVSKA

Khmelnytskyi National University

DETINIZATION OF THE FUNCTIONING OF THE PRIORITY INDUSTRIES OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONTEXT OF ENSURING ITS FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY

The modern realities of the functioning of enterprises in various branches of the national economy testify to the presence of a significant number of negative impact factors that significantly affect not only individual business entities, but also the economic security of the state as a whole. Such a situation requires a thorough study of the sources of influence and means of its minimization through the use of modern management tools, which allow to ensure a sufficient level of financial and economic security at the macro, meso, and micro levels.

The article identifies the priority sectors of the domestic economy from the point of view of post-war recovery. It is precisely such industries as: military-tech, metallurgy, mining industry and engineering, agriculture, food industry, and the IT industry that are able to provide conditions for the growth of GDP and stabilization of the financial and economic situation in the country in the future. This is a guarantee of financial and economic security at the national level and should be a reference point for making appropriate management decisions by the top management. It has been proven that metallurgy, mining industry and mechanical engineering are traditionally under the influence of financial and industrial groups, and financial flows within such spheres are quite strongly dependent on market conditions and the vision of company management regarding the legal reflection of the state of affairs. In other areas, the level of business shadowing is also quite high. This is evidenced by the results of the assessment of the impact of the factors restraining industrial production. Even before the war, there was no formation of a positive business environment and rapid growth of investment flows in domestic industries at the national level. It is proven that the financial and economic security of the state depends, first of all, on the political will of the top management and compliance with the legislation by all participants of the socio-economic systems, which ultimately leads to the gradual detinization of the functioning of the vast majority of industries and the economy as a whole.

Key words: economic security, national economy, recovery, economic sectors.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасні реалії функціонування підприємств різних галузей національної економіки свідчать про наявність значної кількості факторів негативного впливу, які суттєво впливають не лише на окремих суб'єктів господарювання, а й на економічну безпеку держави в цілому. Така ситуація потребує ґрунтовного

дослідження джерел впливу та засобів його мінімізації за рахунок використання сучасного управлінського інструментарію, який дозволяє забезпечити достатній рівень фінансово-економічної безпеки на макро-, мезо- та мікрорівні.

При цьому особливого значення набуває стратегічна складова, оскільки для національної економіки притаманний певний часовий «лаг» між прийняттям управлінського рішення та його результатом, що на рівні підприємств реалізується значно швидше і оперативніше. Для післявоєнної відбудови більшості галузей національної економіки, стратегічні рішення необхідно розробляти та приймати вже сьогодні, оскільки миттєво загрози не зникнуть, а фінансова підтримка іноземних партнерів може припинитися досить швидко і тоді доведеться «жити на свої». Для українських реалій процеси детінізації бізнесу є необхідною умовою формування мінімально-життєздатної стратегії розвитку пріоритетних галузей економіки, оскільки ігнорування існування тіньового сектору економіки призводить до необґрунтованих висновків та прогнозів.

Аналіз досліджень та публікацій

У контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки національної економіки питання детінізації досліджуються вже доволі тривалий період і серед науковців виділяють праці: Варналія З. [1], Васильців Т. [2], Козаченко Г., Погорелова Ю., Рудніченка Є. [3], Тютюнник І. [4] та інших.

Формулювання цілей статті

Основним завданням дослідження є визначення особливостей детінізації пріоритетних галузей національної економіки.

Виклад основного матеріалу

Аналіз основних тенденцій розвитку вітчизняної економіки у період 2017-2023 років свідчить про значні коливання та зміни її основних параметрів. До пандемії, не зважаючи на проблеми, відбувалася активізація економічних процесів у багатьох сферах і навіть зменшувався рівень тіньового сектору.

Так, згідно [5] відбувались наступні процеси:

- ✓ рівень тіньової діяльності скоротився в усіх секторах крім фінансової та страхової діяльності та будівництва. «Тінь» скоротилася завдяки зростанню попиту на продукцію на внутрішньому ринку та сприятливим умовам на зовнішніх;
- ✓ найсуттєвіше скорочення частки «тіні» відбулось у сфері нерухомості (на 14 в.п. до 30%), що серед іншого зумовило скорочення отриманих у секторі збитків та активізації споживання;
- ✓ рівень тінізації транспортної галузі скоротився зі схожих причин (на 10 в.п. до 44%), у переробній промисловості (на 9 в.п. до 23%) та у добувній (на 8 в.п. до 31%);
- ✓ ослаблення карантину дозволило сфері оптової та роздрібною торгівлі стати прозорішою на 7 в.п. і зменшити «тінь» до 19%;
- ✓ у будівництві частка залишилася незмінною у 28% через подорожчання будматеріалів;
- ✓ тіньовий ринок виріс лише у фінансовому секторі – він збільшив частку на 3 в.п. до 30% через зростання збитків сектору на 442% порівняно з відповідним періодом 2020-го (до 22,5 млрд грн у січні-вересні 2021-го) [5].

В умовах війни та обмеженості ресурсів, актуальним є питання визначення пріоритетності галузей в які необхідно інвестувати державі, оскільки це є передумовою економічної безпеки національного рівня. Сподіватись на зовнішніх інвесторів доволі складно, хоча є перспектива реалізації програм міжнародної допомоги різних країн. Більшість експертів акцентують увагу на розвитку військово-промислового комплексу (ВПК), аграрному секторі, розвитку підприємств обробної промисловості, ІТ та інших сферах.

Згідно позиції української делегації у Давосі (2023 р.), рушіями відновлення української економіки мають стати чотири пріоритетні галузі:

- ✓ мілітарі-тек (високотехнологічне озброєння);
- ✓ металургія, гірничо-промисловість та машинобудування;
- ✓ сільське господарство та харчова промисловість;
- ✓ ІТ-галузь [6].

Фактичний стан речей з безпековою ситуацією у країні на даний момент не передбачає кардинальних позитивних змін, тому пріоритетність розвитку військово-промислового комплексу не викликає сумнівів, однак стосовно детінізації процесів функціонування такого комплексу можна говорити багато. Металургія, гірничо-промисловість та машинобудування традиційно перебувають під впливом фінансово-промислових груп, а фінансові потоки у межах таких сфер доволі сильно залежать від кон'юнктури ринків та бачення менеджменту компаній щодо легального відображення стану речей. Сільське господарство та харчова промисловість мають свою специфіку, оскільки реальні обсяги виробництва товарної продукції не відповідають заявленим, що значно зменшує базу оподаткування та тримає частину ринку «у тіні».

В цілому, зростання тіньового сектору економіки значним чином залежить не лише від інституційного тиску держави, а і від очікувань бізнесу на найближчу перспективу, оскільки питання

інвестування чи виведення капіталу лежить у сфері сприйняття існуючої ситуації в економіці. Так, індикатор економічних настроїв та ділової впевненості обчислюється відповідно до Методики розрахунку індикаторів ділових очікувань, затвердженої наказом Державної служби статистики від 03.12.2021 року № 301 [7] і свідчить про такий стан речей (рис. 1).

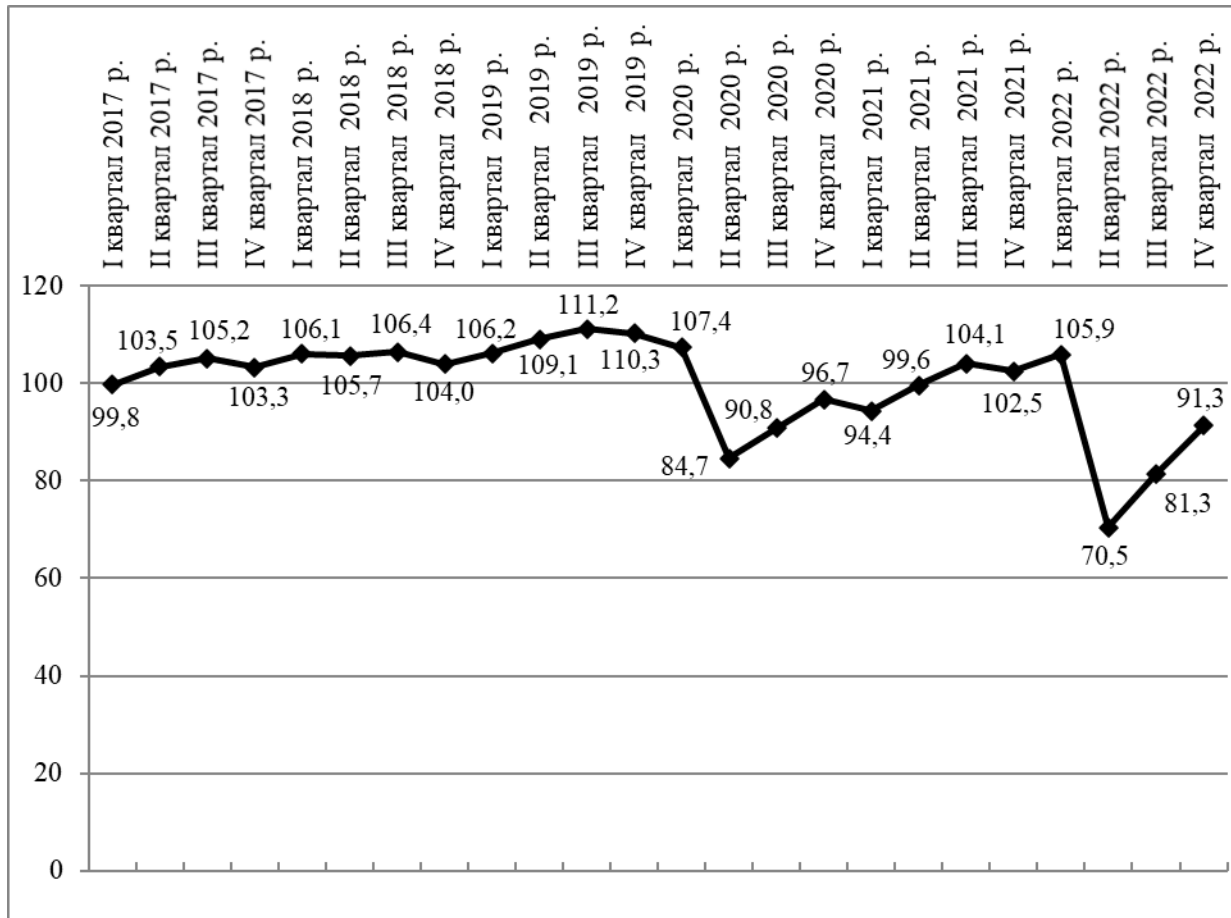


Рис. 1. Індикатор економічних настроїв протягом 2017–2022 років (побудовано за даними [8])

За даними рисунку 1 період з 2017 року до 2020 року характеризується, як доволі стабільний із зростаючим трендом очікувань бізнесу. При цьому виділяються два «шокових» періоди – ковідний, та період початку війни. При цьому вже у четвертому кварталі 2022 року можна спостерігати тенденцію до поступового зростання очікувань позитивної динаміки розвитку бізнесу.

Варто підкреслити, що промисловість у цілому і переробна промисловість зокрема, є тими елементами загального впливу, який відчувають практично всі галузі економіки. У таблиці 1 представлено оцінку впливу факторів, що стримують промислове виробництво протягом 2017–2022 років.

До основних факторів належать: недостатній попит; нестача робочої сили; нестача сировини, матеріалів, устаткування; фінансові обмеження, інші фактори. Цікавим є те, що у 2019 році біля 20 % респондентів зазначили, що бізнес нічого не стримує. А у 2022 році таких було лише 10 %. Крім війни та пандемії, жорсткий інституційний вплив також породжує проблеми з функціонуванням бізнесу. І чим більшим та кардинальнішим стає такий вплив, тим більша частка бізнесу переходить у «тіньовий сектор». Яскравим прикладом було нерозуміння доцільності інвестування у країни зі сторони іноземних інвесторів, яких існуючі «правила гри» абсолютно не задовольняли, а це було ще за умов відносної стабільності функціонування економіки (без пандемії та війни). Низка резонансних справ щодо недотримання прав інвесторів сколихнула медіа простір, однак до реальних дій та рішень не призвела. Не відбулося формування позитивного бізнес середовища та стрімкого зростання інвестиційних потоків у вітчизняні галузі промисловості. Інвестували практично власники вітчизняних компаній використовуючи офшори. Без «виходу із тіні» та встановлення нормальних і зрозумілих «правил гри», сподіватися на кардинальні зрушення у пріоритетних галузях економіки надзвичайно складно. Для цього необхідна політична воля та бажання вищого менеджменту. У іншому випадку, іноземні партнери не будуть допомагати відновлювати країну, економіка якої на 30-40 % знаходиться «у тіні».

Таблиця 1

Оцінка впливу факторів, що стримують промислове виробництво протягом 2017–2022 років*

Період	Промисловість						Переробна промисловість						
	недостатній попит	нестача робочої сили	нестача сировини, матеріалів, устаткування	фінансові обмеження	інші фактори	нічого не стримує	недостатній попит	нестача робочої сили	нестача сировини, матеріалів, устаткування	фінансові обмеження	інші фактори	нічого не стримує	
2017 р.	січень	42	6	11	36	27	17	48	7	11	34	26	16
	квітень	41	7	13	36	26	17	45	8	13	33	25	16
	липень	37	10	11	36	26	19	41	11	11	33	24	18
	жовтень	36	11	12	36	25	18	41	13	13	34	23	18
2018 р.	січень	36	12	12	33	24	20	41	13	12	30	23	20
	квітень	37	12	13	33	23	20	41	13	14	31	22	19
	липень	34	14	12	33	23	21	39	16	12	30	21	20
	жовтень	34	17	12	36	24	20	39	19	12	33	22	20
2019 р.	січень	36	16	12	29	24	21	41	19	13	27	23	19
	квітень	37	16	11	30	24	20	42	18	12	28	23	18
	липень	37	17	12	30	24	20	42	19	13	29	22	18
	жовтень	38	17	12	31	24	20	42	20	12	29	22	18
2020 р.	січень	45	11	10	29	22	19	51	13	10	28	21	17
	квітень	45	8	9	29	43	14	50	8	10	29	45	11
	липень	47	6	9	29	40	14	52	7	10	28	42	11
	жовтень	43	7	9	29	39	17	48	8	10	28	40	15
2021 р.	січень	45	6	9	26	33	17	51	6	10	26	34	15
	квітень	44	6	11	27	33	17	50	7	12	26	34	15
	липень	43	7	12	27	32	18	48	8	13	26	33	15
	жовтень	41	8	12	28	34	19	46	9	13	28	34	16
2022 р.	січень	36	10	14	28	32	20	40	11	15	26	33	19
	квітень	30	7	21	24	60	8	31	7	24	22	62	6
	липень	38	7	21	25	53	10	42	6	24	23	53	9
	жовтень	38	7	17	26	52	11	41	7	19	23	53	10

*сформовано за даними [9]

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Детінізація функціонування пріоритетних галузей вітчизняної економіки передбачає формування сприятливого бізнес-середовища, а враховуючи активну громадянську позицію більшості підприємців, зрозумілі та чіткі «правила гри» дозволять вивести значну частину бізнесу «з тіні». Ніякі директивні та каральні заходи не дозволять отримати миттєвого позитивного результату, що підтверджують численні приклади функціонування вітчизняної економіки починаючи з 1991 року. Фінансово-економічна безпека держави залежить, в першу чергу, від політичної волі вищого менеджменту та дотримання законодавства всіма учасниками соціально-економічних систем. Виважена фіскальна політика та відповідальність перед законом усіх, є запорукою детінізації економіки в цілому і забезпечення її фінансово-економічної безпеки.

Література

1. Варналій З. С. Теоретичні засади детінізації економіки України. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2014. № 1. С. 46-53.
2. Васильців Т. Г. Напрями і засоби детінізації економіки на субрегіональному рівні / Т. Г. Васильців, О. Ю. Порошко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. - 2018. - Вип. 1. - С. 81-85. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2018_1_16
3. Тінізація економіки в Україні: причини та напрями подолання [Текст] : [монографія] / [Онищенко В. О. та ін.] ; за заг. ред. В. О. Онищенка та Г. В. Козаченко ; Полтав. нац. техн. ун-т ім. Юрія Кондратюка. - Полтава : ПолНТУ ім. Ю. Кондратюка, 2016. - 323 с.
4. Tiutiunyk I. V., Kobushko I. M. Influence of shadow capital withdrawal abroad on the investment attractiveness of Ukraine: prevention and warning mechanisms. National Security & Innovation Activities: Methodology, Policy and Practice : monograph / edited by O. Prokopenko, V. Omelyanenko, Yu. Ossik. Ruda Śląska : Drukarnia i Studio Graficzne Omnidium, 2018. P. 314–322.
5. В Україні тіннова економіка скоротилася до 31% ВВП. Які галузі показали найкращі результати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://forbes.ua/news/v-ukraini-tinova-ekonomika-skorotilasya-do-31-vvp-yaki-galuzi-pokazali-naykrashchi-rezultati-10022022-3615>
6. Які галузі будуть пріоритетними у відновленні економіки України– Свириденко з Давосу 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/yaki-haluzi-budut-priorytetnymy-u-vidnovlenni-ekonomiky-ukrainy-svyrydenko-z-davosu-2023>

7. Методика розрахунку індикаторів ділових очікувань : наказ Державної служби статистики № 301 від 03.12.2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/norm_doc/2021/301/301.pdf
8. Індикатор економічних настроїв (2017-2022) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/opd_ek/ien/arh_ien22_u.htm.
9. Очікування промислових підприємств щодо перспектив розвитку їх ділової активності за видами економічної діяльності та основними промисловими групами (2015-2023) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tda.htm.

References

1. Varnalii Z. S. Teoretychni zasady detinizatsii ekonomiky Ukrainy. Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu. 2014. № 1. С. 46-53.
2. Vasylytsiv T. H. Napriamy i zasoby detinizatsii ekonomiky na subrehionalnomu rivni / T. H. Vasylytsiv, O. Yu. Porodko // Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. - 2018. - Vyp. 1. - S. 81-85. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2018_1_16
3. Tinizatsiia ekonomiky v Ukraini: prychny ta napriamy podolannia [Tekst] : [monohrafiia] / [Onyshchenko V. O. ta in.] ; za zah. red. V. O. Onyshchenka ta H. V. Kozachenko ; Poltav. nats. tekhn. un-t im. Yurii Kondratiuka. - Poltava : PolNTU im. Yu. Kondratiuka, 2016. - 323 s.
4. Tiutiunyk I. V., Kobushko I. M. Influence of shadow capital withdrawal abroad on the investment attractiveness of Ukraine: prevention and warning mechanisms. National Security & Innovation Activities: Methodology, Policy and Practice : monograph / edited by O. Prokopenko, V. Omelyanenko, Yu. Ossik. Ruda Śląska : Drukarnia i Studio Graficzne Omnidium, 2018. P. 314–322.
5. V Ukraini tinova ekonomika skorotylasia do 31% VVP. Yaki haluzi pokazaly naikrashchi rezultaty [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://forbes.ua/news/v-ukraini-tinova-ekonomika-skorotilasya-do-31-vvp-yaki-galuzi-pokazali-naykrashchi-rezultati-10022022-3615>
6. Iaki haluzi budut priorytetnymi u vidnovlenni ekonomiky Ukrainy– Svyrydenko z Davosu 2023 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://news.finance.ua/ua/yaki-haluzi-budut-priorytetnymi-u-vidnovlenni-ekonomiky-ukrainy-svyrydenko-z-davosu-2023>
7. Metodyka rozrakhunku indyktoriv dilovykh ochikuvan : nakaz Derzhavnoi sluzhby statystyky № 301 vid 03.12.2021 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://ukrstat.gov.ua/norm_doc/2021/301/301.pdf
8. Indykator ekonomichnykh nastroiv (2017-2022) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/opd_ek/ien/arh_ien22_u.htm.
9. Ochikuvannia promyslovykh pidpriemstv shchodo perspektyv rozvytku yikh dilovoi aktyvnosti za vydamy ekonomichnoi diialnosti ta osnovnyimi promyslovyimi hrupamy (2015-2023) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tda.htm.